

IV. TEISĖS ISTORIJA

CENTRO PARTIJŲ KOALICIJA STEIGIAMAJAME SEIME IR 1922 METŲ LIETUVOS VALSTYBĖS KONSTITUCIJA

Prof. habil. dr. Mindaugas Maksimaitis

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Teisės istorijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 45 39
Elektroninis paštas tistk@ltu.lt

*Pateikta 2004 m. kovo 30 d.
Parengta spausdinti 2004 m. liepos 5 d.*

Pagrindinės sąvokos: Steigiamasis Seimas, partijų koalicija, Konstitucijos rengimas.

S a n t r a u k a

Straipsnyje nagrinėjama reikšmė, kurią 1922 metų Lietuvos Valstybės Konstitucijos turiniui turėjo jos rengimo metu (1920 m. birželio 19 d.–1922 m. vasario 2 d.) veikusi partinė koalicija, jungusi dvi įtakingiausias Steigiamojo Seimo politines jėgas: centro dešinei atstovaujančius krikščionis demokratus, ir centro kairei atstovaujančius valstiečius liaudininkus.

Koalicijos narių nuostatos dėl pagrindinių konstitucinių principų iš esmės nesiskyrė. Nors Steigiamajame Seime dominuojantys krikščionys demokratai pasisakė už parlamentinę demokratiją su Respublikos Prezidentu ir Seimui atsakingu Ministrų kabinetu, o valstiečiai liaudininkai rėmė svarbiausias kairės, siekusios Seimą padaryti vieninteliu valdžios atstovu (Vyriausybę pakeisti atitinkamomis Seimo komisijomis, o Prezidentą – Seimo pirmininku), nuostatas, bet jie neprieštaravo ir kompromisui su krikščionimis demokratais. Išimtį sudarė pasaulėžiūros dalykai: požiūris į bažnyčios ir valstybės santykius, į švietimo ir religijos klausimus. Ypač nevienodai, netgi priešingai, negu pristatoma krikščionių demokratų ir visų kairiųjų jėgų programose, siūloma spręsti konstitucinės sąžinės laisvės klausimą.

Suinteresuoti galimybe ilgiau išsaugoti koaliciją, krikščionys demokratai per Konstitucijos projekto rengimą partneriams darė nemaža nuolaidų. Steigiamojo Seimo plenumui Konstitucinės komisijos pateiktas būsimosios nuolatinės Konstitucijos projektas aiškiai demonstravo politinės kairės reikalavimus. Savo idėjų realizavimą ir pagrindinį mūšį dėl programinių nuostatų įgyvendinimo krikščionys demokratai stengėsi atidėti iki projekto svarstymo pabaigos. Tik prieš pat projekto priėmimą, t. y. Steigiamajam Seimui baigiant savo darbą, krikščionys demokratai ryžosi paaukoti koaliciją ir tik savarankiškai pakoreguoti konstitucines nuostatas, ypač susiję su pasaulėžiūra. Būsimosios Konstitucijos straipsniai, susiję su religija ir

pasaulėžiūros dalykais, supriešino buvusius partnerius, todėl už Konstitucijos priėmimą iš esmės tebalsavo krikščionių demokratų bloko žmonės.

Toks Konstitucijos priėmimas neparodė realaus Steigiamojo Seimo frakcijų tikro bendro indėlio ir požiūrio į priimtą Konstituciją. Remiantis Konstitucijos rengimo ir svarstymo procesu, straipsnyje daroma išvada, kad balsavimo rezultatai nerodo, jog Konstitucija buvo tik krikščionių demokratų dokumentas. Ji vienintelė iš visų nuolatinė Lietuvos konstitucinių dokumentų buvo parengta bendradarbiaujant visoms demokratine tvarka išrinktame Steigiamajame Seime atstovautoms valstybės politinėms jėgoms. Konstitucija buvo krikščionių demokratų, valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų derybų ir susitarimų objektas, kompromiso, teisiškai rodančio to meto visuomenės daugumos interesų pusiausvyrą, teisinis aktas.

Vertinant Steigiamojo Seimo priimtą 1922 metų Lietuvos Valstybės Konstituciją kaip svarbiausią Lietuvos Konstituciją, tiesiogiai atsiradusią iš Vasario 16-osios Nepriklausomybės Akto nuostatų, yra labai svarbu išaiškinti visas prielaidas, turėjusias reikšmės jos turiniui.

Neabejotinai lemiamą įtaką Lietuvos Steigiamojo Seimo konstitucinei kūrybai padarė bendros politinės to laikotarpio sąlygos Lietuvoje ir aplink ją. Pirmieji pokario metai išsiskyrė nepaprastu demokratinė jėgų pakilimu. Ilgus amžius kentusi rusų carizmo priespauda, pastutiniaisiais metais patyrusi dar ir kaizerinės okupacijos žiaurumus lietuvių tauta troško laisvės ir idealizavo demokratiją. Nešdama demokratijos vėliavą, ji skynėsi kelią į nepriklausomybę, priešinosi ją engusioms imperijoms. Atkurta Lietuvos valstybė, pagal Nepriklausomybės Akta, turėjo būti tvarkoma, remiantis demokratija. Demokratijos idėjos tapo svarbiu veiksniu, atremiant bolševizmo grėsmę. Daugelis Lietuvos inteligentų, karą praleidusių Rusijoje, iš joje įsiliepsnojusios revoliucijos perėmė radikalizmą, tebeveikusį juos ir atkuriant savo valstybę. Be to, demokratijos siekius stiprino Europoje gyvavusios palankios politinės, ekonominės ir socialinės idėjos, dėl kurių beveik tuo pačiu metu priimtos Suomijos, Estijos, Latvijos, Austrijos, iš dalies ir Vokietijos konstitucijos skelbiamais demokratijos principais panėšėjo viena į kitą.

Itin palankiomis reikia laikyti demokratinio pobūdžio nuolatinės Lietuvos Valstybės Konstitucijos rengimo sąlygas, susiklosčiusias Steigiamajame Seime. Jame atstovaujamos kairiosios ir centro politinės jėgos savo nuostatomis dėl pagrindinių konstitucinių principų nebuvo labai skirtingos, visas jas vienijo polinkis į parlamentinę demokratiją. Stengdamosi akcentuoti tautos suverenumą, jį saugoti, idealiausiais tautos valios reiškėjais pripažindamos išrinktus į Seimą tautos atstovus, akivaizdžią pirmenybę aukščiausių valstybės valdžios ir valdymo institucijų sistemoje jos siekė atiduoti tautos atstovybei, t. y. įstatymų leidybos institucijai. Per Konstitucijos projekto rengimą ir svarstymą išryškėjo takoskyra tik tarp jėgų, propagavusių parlamentinę demokratiją. Kairė, atstovaujama socialdemokratų, idealizavo Didžiosios prancūzų revoliucijos Nacionalinio konvento režimą ir buvo tvirta parlamentinės demokratijos pakeitimo parlamento hegemonija šalininkė, siekė Seimą padaryti vieninteliu valdžios atstovu, panaikinti atskirą Vyriausybę, ją pakeisti Seimo komisijomis, valdančiomis atskiras administracijos šakas, arba tų komisijų pirmininkais, o Prezidentą – Seimo Pirmininku [1, p. 29–30]. Steigiamajame Seime dominuojantys centro dešinei atstovaujantys krikščionys demokratai buvo vidurio kelio šalininkai, jie taip pat pasisakė už parlamentinę demokratiją, bet pripažino įprastą jos formą – su Respublikos Prezidentu ir Seimui atsakingu Ministrų kabinetu. Centro kairės atstovai – Socialistų liaudininkų demokratų partijos ir Valstiečių sąjungos, ilgainiui susiliejusios į Valstiečių liaudininkų sąjungą (dėl patogumo šis blokas straipsnyje vadinamas *valstiečiais liaudininkais*), o Steigiamajame Seime drauge sudariusios vieną bloką, – užėmė tarpinę poziciją, po tam tikrų svyravimų ėmė remti svarbiausias kairės nuostatas, bet neprieštaravo ir kompromisui su krikščionių demokratų nuostatomis.

Atstovaujančių ir ginančių prezidentinę respubliką Lietuvos Steigiamajame Seime nebuvo. Prezidentinį režimą Lietuvoje tuo metu rėmė tik dešinė – Tautos pažangos partija, Steigiamajame Seime neturėjusi savo atstovų ir visuomenę bei Steigiamojo Seimo poziciją

galėjusi veikti nebent per spaudą. Ji buvo stiprios nuolatinės vykdomosios valdžios šalininkė. Pasak jos lyderių, Seimui turėjo priklausyti įstatymų leidyba ir Vyriausybės veiklos priežiūra, o vykdomoji valdžia turėjo būti sutelkta Prezidento rankose, kuris pats rinktųsi Ministrą Pirmininką ir skirtų jam sudaryti Kabineta [2, p. 27]. Tik nuo parlamento partijų per daug nepriklausanti Vyriausybė, jų manymu, galėtų būti veikli ir tvirta. Dėl to Prezidentas turėtų būti renkamas ne tik tiesioginiais rinkimais, bet ir atskirai nuo Seimo nevienodam, t. y. ilgesniam, laikui, jis turėtų naudotis platesnėmis teisėmis [3; 4; 5].

Atsižvelgdamas į ypatingą laikotarpio svarbą valstybei ir į pagrindinį tikslą parengti nuolatinę Konstituciją, turėjusią parodyti Lietuvos tautos valią, Steigiamojo Seimo rinkimus laimėjęs krikščionių demokratų blokas buvo sumanęs į bendrą darbą koalicijoje įtraukti visas Lietuvos partijas, kurioms „rūpi valstybės gerovė“ [6], bet socialdemokratai pasiūlymo nepriėmė dėl savo politinių idėjinių nuostatų, o Tautos pažangos partija – dėl to, kad buvo nepriimtos jų sąlygos, tarp kurių svarbiausią vietą užėmė reikalavimai būsimai Konstitucijai (Seimas neturi kištis į valdymą, suteikti veto teisę Prezidentui ir kt.) [7]. Vis dėlto koalicija, sudaryta iš įtakingiausių Steigiamojo Seimo frakcijų, buvo vertinama kaip „rimtas darbo laidas“, įgavęs Steigiamojo Seimo pasitikėjimą [8].

Istorinėje literatūroje, apibūdinančioje krikščionių demokratų ir valstiečių liaudininkų koalicijos Steigiamajame Seime reikšmę jaunai Lietuvos valstybei, iš esmės apsiribojama bendro pobūdžio išvada, jog bendros dviejų blokų pastangos dirbti kartu kėlė didesnę gyventojų pasitikėjimą savo valdžia [9, p. 76–78]. Klausimas, kokį poveikį šių politinių jėgų bendradarbiavimas padarė priimtai Konstitucijai, nėra specialiai tyrinėtas. Tai bandoma padaryti šiame straipsnyje.

Turėdamos Steigiamojo Seimo sudarytoje Konstitucinėje komisijoje daugiau nei du trečdalius (dešimt iš keturiolikos) narių, koalicijos partnerės rengiamame Konstitucijos projekte galėjo nesunkiai realizuoti savo pažiūras. Beje, tos pažiūros iš esmės nesiskyrė. Koalicijos pažiūras jungė tautiškumas, nacionalinės valstybės idėja, demokratinis ir parlamentinis racionalizmas konstitucinėje valstybės valdžios santvarkoje [10, p. 137]. Tiesa, buvo ir skiriamųjų, net, galima sakyti, nesuderinamų dalykų, iš kurių svarbiausi buvo susiję su pasaulėžiūra: požiūris į bažnyčios ir valstybės santykius, švietimo ir religijos klausimus. Ypač reikšmingas krikščionių demokratų bei visų kairiųjų jėgų programose nevienodai, netgi priešingai siūlomas spręsti klausimas buvo susijęs su konstitucine tikėjimo ir sąžinės laisve. Tai atvirai pripažino vienas krikščionių demokratų vadovas M. Krupavičius, kuris, vos koalicijai susidarius, pastebėjo, jog ne visur koalicijos narių požiūriai sutampa, ir išskyrė kultūros ir tikybos sferas [6]. Neatsitiktinai koalicijos susitarime didžiausio dėmesio susilaukė bažnyčios ir valstybės santykių teisinio reglamentavimo klausimai (teisėtai turėjo būti laikomi civilinės padėties aktai, sudaryti ir bažnyčios, ir valstybės institucijų; neturėjo būti privilegijuotų tikybų; valstybinėse mokyklose tikybos pamokas norėta laikyti neprivalomas vaikams, kurių tėvai raštu jų atsisakytų) [11].

Paaiškėjo, kad norėdami ilgiau išsaugoti koaliciją, krikščionys demokratai nevengė daryti nuolaidų savo partneriams. Todėl visai suprantama, kad, pasak M. Sleževičiaus, pradėjus Konstitucinei komisijai rengti šio dokumento projektą, abiejų centro grupuočių – krikščionių demokratų ir valstiečių liaudininkų – žmonės atrodė vienminčiai [12]. Tokią padėtį nurodė Steigiamojo Seimo Konstitucinės komisijos nario V. Natkevičiaus pranešimas apie rengiamą Konstitucijos projektą. Šis pranešimas pristatytas Valstiečių sąjungos ir Socialistų liaudininkų demokratų partijos kuopų atstovų suvažiavime, vykusiame 1921 m. spalio 8–11 d. Pranešime konstatuota, kad Konstitucijos projekto rengimas vyksta nelengvai, dėl geriausių variantų ginčijasi protingiausi frakcijų atstovai, bet Komisijos darbo eiga ir rezultatai rodo didelį krikščionių norą netgi pataikauti savo partneriams [13, lap. 76]. Konstitucinės komisijos pirmininko krikdemų bloko atstovo A. Tumėno vertinimu, darbas Komisijoje vykęs dariniai, visi iškilę klausimai buvę išspręsti [14, p. 74].

Rengiant Konstitucijos projektą, bene karščiausiai buvo diskutuota dėl Respublikos Prezidento institucijos. Prieš šią instituciją griežtai pasisakė visa kairioji Steigiamojo Seimo

dalį, kuriai priklausė valstiečiai liaudininkai. Pagrindiniai argumentai „prieš“: Prezidentas esąs absoliutinės monarchijos liekana, kompromiso tarp monarchijos ir respublikos šalininkų rezultatas; Prezidento institucija nutolinanti vykdomąją valdžią nuo parlamento, kenkianti glaudesniai vykdomosios valdžios bendravimui; Prezidento išlaikymas apsunkinąs valstybės biudžetą ir nereikalinga našta guląs ant mokesčių mokėtojų pečių [13, p. 40].

Steigiamojo Seimo 1920 metų birželio 2 dieną, t. y. dar iki koalicijos susidarymo, priimtoje laikinojoje Konstitucijoje į šį reikalavimą krikščionių demokratų dauguma neatsižvelgė. Bet, sukūrus koaliciją, krikdemai nebeprieštaravo, kad Prezidentas po šios Konstitucijos įsigaliojimo nebūtų renkamas, o jo funkcijas, kaip kairiųjų ir buvo siūloma, atliktų Steigiamojo Seimo Pirmininkas. Konstitucinė komisija, rengianti nuolatinę Konstituciją, pasak A. Tumėno, pradėjusi ieškoti kitos išeities, svarstydamą galimybes Prezidento funkcijas jungti su Seimo Pirmininko ir su Ministro Pirmininko funkcijomis [14, p. 76]. Nuolatinės Konstitucijos projekte, Konstitucinės komisijos priimtame po antro skaitymo, buvo skelbiama, kad valstybės Vyriausybę sudarys Seimo Pirmininkas ir Ministrų Taryba; Seimo Pirmininkui projekte numatyta atstovauti Respublikai, skirti Ministrą Pirmininką, įpareigoti jį sudaryti Ministrų tarybą ir priimti jos atsistatydinimą, akredituoti pasiuntinius ir priimti svetimų valstybių pasiuntinius, skirti ir atleisti kai kuriuos valdininkus, skelbti įstatymus, dovanoti bausmes; visais šiais reikalais išleisti Seimo Pirmininko aktai turėjo būti patvirtinti Ministrų tarybos atstovo [15, p. 35].

Vis dėlto Komisijoje netrukus susitarta atsisakyti šio projekto. Steigiamajam Seimui pristatytame Konstitucijos projekte Respublikos Prezidento institucija jau buvo numatyta, o Konstitucinė komisija informavo Steigiamąjį Seimą, jog mano, kad „pavedant Seimui aukščiausiąją respublikos valdžią ir ministerių tarybą darant Seimo pildomuoju organu išeitų, kad vienas Seimas yra valstybės valdžia; Seimo kompetencija apimtų visas valdžios funkcijas, nebūtų jokio organo varžoma, koreguojama“, ir kad todėl nebūtų tikslinga valdžią palikti „vienam be korektyvų Seimui“, todėl ji mano, jog tikslinga iš Seimo kompetencijos išskirti tam tikras funkcijas ir jas perduoti Prezidentui [16, lap. 111]. Konstitucinė komisija, darydama nuolaidą opozicijai, parengė projektą, kuriame Prezidentui suteikė aukščiau minėtas teises, numatytas Seimo Pirmininkui, kaip valstybės vadovui, ir nesuteikė veto teisės Seimo priimtiems įstatymams, teisės anksčiau laiko paleisti Seimą, Prezidentas nepaskelbtas vyriausiuoju kariuomenės vadu.

Dar vienas aštrių nesutarimų tarp krikščionių demokratų ir valstiečių liaudininkų blokų priežastis buvo Konstitucijos *Respublikos gynimo* skyrius: valstiečiai liaudininkai reikalavo, kad dėl tikslo kariškai apmokyti kuo daugiau piliečių, remiantis ginkluotų pajėgų organizavimu, Konstitucijoje būtų fiksuota milicinė sistema [13, lap. 41], kad ji skelbtų krašto gynimo visiems, neišskiriant ir kunigų, prievolę [13, lap. 76]. Valstiečių liaudininkų partijos programoje buvo teigiama: „Šalies gynimo reikalams turi būti paruošti visi piliečiai. Krašto apsauga turi būti tvarkoma žmonių milicijos pamatais, kaip tai yra Šveicarijoje“ [17, p. 8].

Šiuos reikalavimus Konstitucinėje komisijoje jiems beveik buvo pavykę realizuoti: į projektą iš pradžių buvo įrašyta, jog visi piliečiai dalyvauja teritorijos gynime, kiek vėliau – kad ginkluotosios pajėgos Respublikai ginti yra organizuojamos milicijos forma. Su tokiomis nuostatomis projektas pasiekė Steigiamojo Seimo plenumą.

Buvo tiesiog stebėtina, kad Konstitucinėje komisijoje, žinant kiekvieno koalicijos partnerio pažiūras, buvo pasiektas susitarimas dėl bažnyčios ir mokyklos santykių reglamentavimo Konstitucijos projekte. Tada, kai Lietuvos krikščionių demokratų partijos programoje buvo reikalaujama visiems priklausantiems kuriai nors konfesijai asmenims valstybinėse mokyklose įvesti privalomą religijos mokymą [18, p. 5], Lietuvos valstiečių liaudininkų partijos programa, atvirkesčiai, teigė, jog visos visuomenės (arba valstybės) išlaikomos mokyklos turi būti pasaulietinės [17, p. 11]. Be to, siekdamas Konstitucijoje realizuoti visišką piliečių sąžinės ir tikėjimo laisvę, Valstiečių sąjungos ir Socialistų liaudininkų demokratų partijos atstovų suvažiavimas, vykęs 1921 m. rudenį, įpareigojo savo frakcijas Steigiamajame Seime, rengiant Konstitucijos projektą, ginti valstybės ir bažnyčios atskyrimo principą, saugoti mo-

kyklą nuo piliečio sąžinės varžymų, reikalauti pasaulietinio Konstitucijos pobūdžio, apdrausti ją nuo klerikalizmo tendencijų [13, lap. 40–41]. Tame pačiame suvažiavime pasidžiaugta, kad Konstitucinė komisija į rengiamą Konstitucijos projektą įtraukė nuostatą, jog mokinio, neturinčio 16 metų, tikybos pamokų lankymo klausimą sprendžia tėvai arba globėjai, o sulaukęs šio amžiaus mokinys sprendžia savarankiškai [13, lap. 76].

Konstitucijos projektas su straipsniu, prasidedančiu žodžiais: „Religijos mokslas yra mokyklos programoje, išskyrus mokyklą, įsteigtas vaikams, kurių tėvai nepriklauso jokiai tikybinei organizacijai,“ ir pasibaigiančiu minėta nuostata dėl teisės atleisti mokinį nuo tikybos pamokų lankymo, Konstitucinės komisijos buvo perduotas Steigiamojo Seimo plenumui.

Taigi Steigiamojo Seimo plenumui Konstitucinės komisijos pateiktas būsimos nuolatinės Konstitucijos projektas [19] gana aiškiai demonstravo politinės kairės reikalavimus. Siekdamas kompromiso, savo indėlį buvo įnešusios ir kairiosios, ir ypač dešinėsios partijos. Pasak M. Sleževičiaus, su Konstitucijos projektu jo svarstymo Steigiamajame Seime pradžios išvakarėse supažindinusio Valstiečių sąjungos ir Socialistų liaudininkų demokratų partijos bloko frakcijų narius, projektas ne visai atitiko kairiųjų pažiūras ir pasiūlymus, bet, nepaisant esamų, frakcijos požiūriu, trūkumų, neturėjęs daug principinių skirtumų, ir jei Seimas priimsiąs ją tokią, kokia ji pateikta pirmajam Steigiamojo Seimo svarstymui, tai „galima sakyti, bus visais atžvilgiais demokratinga konstitucija“ [20, lap. 57]. Po Steigiamojo Seimo pirmojo svarstymo frakcijų blokas nepakeitė savo nusistatymo ir nutarė toliau remti Konstitucinės komisijos pateiktą projektą [21, lap. 65].

Tačiau krikdemų nuolaidos buvo laikinos. Rengiant Konstitucijos projektą, krikščionys demokratai, laikydamiesi koalicijos su valstiečiais liaudininkais susitarimo, buvo įtartinais geranoriški, daug neprieštaravo jų reikalavimams. Galima buvo manyti, kad jie tai darė pasitikėdami savo jėgomis, būdami tikri, jog projektą priimant Steigiamajame Seime, kuriame turėjo nors nedidelę, bet vis tik absoliučią atstovų daugumą, prieš pat Steigiamajam Seimui baigiant savo darbą, paaukos koaliciją ir pajėgs projekto nuostatas savarankiškai pakoreguoti pagal savo pažiūras, savo idėjų realizavimą ir pagrindinį ginčą dėl jų atidėliojo kuo vėlesniam laikui. Būtent tokį spėjimą dar 1921 m. rudenį viešai buvo išsakęs V. Natkevičius. Jis teigė, jog Seimo plenumo dėl Konstitucijos su krikščionimis demokratais dar įvyksianti smarki kova, nes jie sieksią grįžti prie savo pozicijos [13, lap. 76].

1921 m. pabaigoje koalicijos partnerių bendradarbiavimas ėmė strigti. Spalio mėnesį valstiečiai liaudininkai iškėlė daugybę reikalavimų, tarp jų ir reikalavimus dėl bažnyčios ir mokyklos santykių, kurie buvo nustatyti Konstitucijos projekte ir dėl kurių laukto susitarimo nepasiekta [22]. Pasidarė aišku, kad koalicijos galimybės išsisemia. 1922 m. sausio mėn. dviejų blokų bendradarbiavimas susidūrė su numatyta ir anksčiau ar vėliau turėjusia iškilti rimta kliūtimi: tarp koalicijos narių, svarstant žemės reformą (caro atimtų bažnyčios žemių gražinimą), po to – sprendžiant įstatyminį švietimo ir religijos klausimą, kuris negalėjo būti nepristatytas ir rengiamoje Konstitucijoje, kilo praktiškai neįveikiamų nesutarimų dėl pasaulėžiūros dalykų. Pasak krikščionių demokratų, priėmę valstiečių liaudininkų reikalavimus jie nustotų buvę krikščionys [23]. Vieno po kito kilusių konfliktų rezultatas – netrukus įvykęs krikščionių demokratų ir valstiečių liaudininkų koalicijos žlugimas.

Su koalicijos iširimu beveik sutapo Konstitucinės komisijos baigto Konstitucijos projekto perdavimas Steigiamojo Seimo plenumui 1922 m. vasario mėnesį. Konstitucijos projekto Steigiamajame Seime svarstymas, vykęs naujomis aplinkybėmis, labai skyrėsi nuo jo rengimo Komisijoje. Susidurta su vis sunkiau sprendžiamomis problemomis. Krikščionių demokratų bloko atstovai, jau nebesaistomi sutartimi su valstiečių liaudininkų bloku, savo iniciatyva ir pastangomis pradėjo anksčiau numatytą projekto „krikdeminimą“. Steigiamojo Seimo plenumo posėdyje valstiečių liaudininkų atstovas iš tribūnos pareiškė pasipiktinimą, kodėl krikščionys demokratai nepaiso savo nuolatinių pasižadėjimų. Jam taip pat iš Seimo tribūnos ir ne mažiau emocingai atsakyta, jog jei ir buvę kadaise duoti pasižadėjimai, tai tada, kai krikščionių demokratų blokas turėjęs galimybę dirbti išvien su valstiečiais liaudininkais.

kais, sutartis buvusi sudaryta tiek, kiek bus dirbama bendrai, o „kada dabar atskirai dirbame, tai mes ir savo nusistatymą ir savo principus nešime vieni įstatyman“ [24, p. 39].

Steigiamojo Seimo posėdžiuose iš naujo užvirė aršios batalijos dėl Prezidento institucijos reikalingumo. 1922 m. kovo 22 d. posėdyje klausimas balsuotas dukart: diskutuojant dėl Konstitucijos projekto nuostatos, suformuluotos žodžiais: „Valstybės Vyriausybę sudaro Respublikos Prezidentas ir Ministrų Taryba“ [25, p. 55–58, 60–70], ir svarstant Prezidento rinkimų tvarką [25, p. 70–71]. Vėliau vardiniu balsavimu balsuota dėl siūlymo Prezidento funkcijas perduoti Seimo Pirmininkui, pataisa buvo atmesta, todėl protestuodami valstiečiai liaudininkai, socialdemokratai ir du žydų atstovai atsisakė balsuoti už visą straipsnį ir demonstratyviai paliko posėdžių salę [26, p. 94–96].

Krikščionių demokratų atstovams reikalaujant ir priešinantį opozicijai, nuosekliai imtos plėsti Respublikos Prezidento konstitucinės galios: į Konstituciją įrašyta Prezidento veto teisė [25, p. 73, 75–76], Prezidento teisė paleisti Seimą, būti vyriausiuoju ginkluotųjų pajėgų viršininku.

Priimtame Konstitucijos tekste, skyriuje *Respublikos gynimas* (76 str.), atsisakyta nuostatos dėl ginkluotųjų pajėgų organizavimo pagal milicinę sistemą; čia buvo įrašyta: „Respublikai ginti organizuojamos ginkluotos pajėgos. Ginkluotų pajėgų organizaciją, kompleksavimo būdus, rūšį ir tarnybos laiką nurodo įstatymas“.

Steigiamojo Seimo atstovus smarkiai supriešino primygtinas krikščionių demokratų bloko siekimas į Konstitucijos projektą įrašyti savo programines nuostatas, susijusias su bažnyčios vietos valstybėje realizavimu. Jie rėmėsi tuo, kad per rinkimus rinkėjų dauguma pritarė šiai programai [23]. Ypač audringo opozicijos pasipriešinimo sulaukė tai, kad iš Konstitucijos buvo išbrauktas minėtas teiginys, jog mokinio, neturinčio 16 metų, tikybos pamokų lankymo klausimą sprendžia tėvai arba globėjai, o sulaukęs šio amžiaus mokinys sprendžia pats [24, p. 36], vėliau – kad straipsnio pradžia „Religijos mokslas yra mokyklos programoje, išskyrus mokyklas, įsteigtas vaikams, kurių tėvai nepriklauso jokiai tikybinei organizacijai“ pakeista į „Religijos mokymas mokyklose yra privalomas“ [27, p. 75]. Protestuota prieš straipsnio, skelbusio, jog valstybinės tikybos Lietuvoje nėra, prieš Konstitucinės komisijos pasiūlyto Konstitucijos projekto išbraukimą ir kai kurias kitas nuostatas, opozicijos įvardytas kaip pažeidžiančias piliečių sąžinės laisvę.

Vadinasi, norėdami kuo ilgiau išsaugoti koaliciją, krikščionys demokratai ilgą laiką savo partneriams darė nuolaidų. Tik prieš pat projekto priėmimą, prieš pat Steigiamojo Seimo darbo pabaigą, ryžėsi paaukoti koaliciją, jie patys pakoregavo konstitucines nuostatas, ypač susijusias su pasaulėžiūros dalykais. Būtent religiniai-pasaulėžiūriniai būsimos Konstitucijos straipsniai greitai visiškai supriešino buvusius partnerius.

1922 m. balandžio–gegužės mėnesiais ir vėliau audringai vykusiuose Valstiečių sąjungos ir Socialistų liaudininkų demokratų partijos frakcijų bloko posėdžiuose buvo konstatuota, kad krikščionių demokratų blokas sulaužęs savo laiku duotą įsipareigojimą nepriimti kai kurių Konstitucijos nuostatų, svarstytas parlamentinės kovos priemonių, neretai reiškiančių tiesioginę obstrukciją (išardyti kворumą, kuo ilgiau kalbėti posėdžiuose, atsisakyti dalyvauti komisijų posėdžiuose, neberefekuoti įstatymų projektų, atšaukti bloko narius iš Seimo Prezidiumo ir kt.), panaudojimo klausimas [28, lap. 82–86; 29, lap. 89; 30, lap. 117, 118]. Šio laikotarpio Steigiamojo Seimo stenogramos rodo labai sulėtėjusį jo darbą, pablogėjusį posėdžių lankomumą, atsiradusias kворumo problemas, demonstratyvų Seimo atstovų šaliniimą iš posėdžių salės ir kitas opozicijos naudotas obstrukcijos priemones. Svarstant Konstituciją, ypač trečią kartą, iš tribūnos pasakyta nemažai karštų, įžeidžiančių žodžių.

Pagaliau 1922 m. rugpjūčio 1 dieną Steigiamojo Seimo 234 posėdyje įvyko balsavimas dėl Konstitucijos projekto. Neseniai gyres projektą M. Sleževičius, kalbėdamas dėl balsavimo motyvų, pareiškė, jog Konstitucijos projekte atsirado svarbių pataisų, keičiančių jos esmę, Konstitucija įgavusi „labai daug ir labai didelio reakcinio požymio“, todėl socialistai liaudininkai už ją nebalsuosią [31, p. 48]. Taip pat aštriai prieš projektą pasisakė socialdemokratų frakcijos atstovai.

Už Konstitucijos priėmimą balsavo 59 Steigiamojo Seimo atstovai (krikščionių demokratų bloko žmonės, žydai (išskyrus vieną) ir vienas nepartinis), prieš – 1 atstovas (iš pradžių priklausęs socialdemokratų frakcijai, bet vėliau pasiskelbęs nepartiniu). Susilaukė valstiečiai liaudininkai ir socialdemokratai [31, p. 49].

Nors krikščionių demokratų vaidmuo rengiant ir priimant Konstituciją buvo lemiamas, darydami kairiesiems nuolaidų, ypač pasireiškusių valstybės santvarkos organizacijoje, jie Konstitucijoje realizavo ne visas savo nuostatas. Krikščionys demokratai troško matyti Lietuvoje kur kas stipresnį ir savarankiškesnį Prezidentą. Krikščionių demokratų atstovas Justinas Staugaitis siūlė Steigiamajam Seimui stiprinti Prezidento savarankiškumą, t. y. nustatyti jam nevienodo su Seimu ilgumo kadenciją [14, p. 78]. Jis išsakė įsitikinimą, kad, esant vienerių rūmų parlamentui, Respublikos Prezidentas turįs turėti daugiau teisių, kad nebūtų per didelio parlamento „įsibėgėjimo“; A. Stulginskis pasisakė už tautos renkamą Prezidentą [32, lap. 53]. Šį pasiūlymą ir pasiūlymą tautai rinkti Prezidentą iš trijų Seimo kvalifikuota dauguma pasiūlytų kandidatų Steigiamasis Seimas balsų dauguma atmetė net du kartus [25, p. 71]. Konstitucinės komisijos pirmininkas A. Tumėnas skaitytose studentams paskaitose vėliau prisipažino taip pat buvęs Prezidento rinkimų tiesioginiais rinkimais šalininkas, bet balsavęs už Seimo renkamą Prezidentą [33, lap. 3]. Iškovoję Prezidento institucijai vietą Konstitucijoje, krikščionys demokratai nusileido opozicijai, sutikdami su ištis menkomis jo galiomis.

Krikščionių demokratų bloko lyderiai netrukus pripažino, jog jau galiojanti Konstitucija turi trūkumų. Buvęs ilgametis Respublikos Prezidentas A. Stulginskis 1927 metais išsakė nuomonę, jog svarbiausia tai, kad Konstitucija neužtikrina valdžios tęstinumo, nes su kiekvienu Seimo pasikeitimu turėjęs keistis ne tik Ministrų kabinetas, bet ir Prezidentas, tokia tvarka į valstybės gyvenimą įnešdavusi nepastovumo, suteikdavusi progą pasireikšti kenksmingiems kraštutinumams. A. Stulginskis priminė, kad Konstitucijos trūkumai buvo matomi jau ją svarstant, jau tada buvo reikalaujama Seimui ir ypač Prezidentui ilgesnės kadencijos. Daugiau rimtumo ir pastovumo būtų atsiradę, jei būtų įvesti antrieji parlamento rūmai [34].

Po perversmo nauji valstybės vadovai tautininkai puolė Konstituciją tobulinti. Į 1927 m. sausio 19 dieną A. Voldemaro koalicinio Ministrų kabineto posėdyje sudarytą pakeitimo projektui parengti komisiją iš keturių narių buvo įtraukti du krikščionių demokratų bloko atstovai: švietimo ministras L. Bistras ir teisingumo ministras S. Šilingas [35, lap. 11]. Taigi krikščionys demokratai, rengę ir patys priėmę 1922 metų Konstituciją, netikėtai greitai atsidūrė tarp jos keitimo šalininkų ir aktyvių dalyvių.

Visa tai rodo, kad krikščionys demokratai suprato, jog per daug, rengdami Konstitucijos projektą, nuolaidžiaavę kairiajai opozicijai.

Vis dėlto Konstitucijos priėmimas vien krikščionių balsais nerodė realaus kitos Steigiamojo Seimo atstovų dalies tikro bendro indėlio ir nusistatymo prieš priimtą Konstituciją. Kairiosios Steigiamojo Seimo frakcijos, nors ir aktyviai dalyvavusios ją rengiant, tiesiog nepanoro daugiausia dėl ideologinių priežasčių imtis prieš rinkėjus atsakomybės už rezultatą – tik todėl už Konstituciją nebalsavo. Galima sakyti, Konstitucija buvo kompromiso, tam tikros to meto visuomenės daugumos interesų pusiausvyros teisinis aktas. Pasak P. Leono, laimingai susiklostė Lietuvos teisinės gyvenimo sąlygos, nes dešiniams, ieškojusiems susitarimo su kairiaisiais, Steigiamajame Seime dėl kompromisų buvusi priimta „gana gera“ mūsų Respublikos Konstitucija, sauganti pagrindines žmogaus ir piliečio teises ir laisves [36, lap. 61]. Iš tiesų svarbiausi Konstitucijos bruožai – pagrindinių piliečio teisių ir laisvių įtvirtinimas ir jų apsaugos teisinių garantijų nustatymas, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų veiklos laisvė, politinis pliuralizmas, demokratiniai valdžios institucijų formavimo mechanizmai – liudijo apie Konstitucijos demokratiškumą. Konstitucija geriausiai atitiko ne tik to meto sąlygų reikalavimus, bet ir niekuomet nekintančias visuomeninio gyvenimo ir asmens laisvės vertybes. Konservatyvios yra tik keletas Konstitucijos nuostatų, svarstančių švietimo ir tikybos bei kulto reikalus [37, p. 61].

Tiesa, kai vykdomoji valdžia tapo priklausoma nuo Seimo, pasireiškė jo ir Vyriausybės kompetencijos pusiausvyros stoka. Konstitucijoje išryškėjęs nepakankamas įstatymų leidy-

bos ir vykdomosios valdžios galių subalansavimas tapo pagrindine valdžios nepastovumo, trukdžiusio pozityviam valdymo darbui, priežastimi. Tai buvo ypač juntama, nes valstybėje vyravo pernelyg didelis politinis susiskaldymas.

Pusantrų metų sutartinai dirbusi ir taip sutelkusi tautą bei įtvirtinusi visuomenės pasitikėjimą valstybe tuo metu, kai buvo kuriami jos konstituciniai pagrindai, Steigiamajame Seime turinčių daugumą krikščionių demokratų bloko pasirinkta taktika vilkinti, atidėti neišvengiamą partnerius skyrusių dalykų sprendimą, koalicija suvaidino reikšmingą vaidmenį atkuriant ir sutvirtinant Lietuvos nacionalinį valstybingumą, priimant demokratišką jos pagrindinį įstatymą.

Išvados

1. Krikščionių demokratų ir valstiečių liaudininkų koalicija Steigiamajame Seime turėjo didelę reikšmę Lietuvos Valstybės Konstitucijai, ypač rengiant jos projektą. Pagrindinių Steigiamojo Seimo politinių jėgų bendradarbiavimas padėjo suartinti jų pozicijas dėl daugelio konstitucinių nuostatų. Beveik neišsprendžiami prieštaravimai tarp koalicijos partnerių dėl pasaulėžiūros dalykų buvo atidėti, ir tai ne tik leido koalicijai funkcionuoti apie tris ketvirtadalius Steigiamojo Seimo veiklos laikotarpio, bet ir išsaugoti daugelį suderintų Konstitucijos nuostatų.

2. Tai, kad Konstitucija buvo priimta beveik tik krikščionių demokratų bloko balsais, jį jokiū būdu nebuvo krikščionių demokratų dokumentas. Vienintelė iš visų nuolatinių Lietuvos konstitucinių dokumentų parengta bendradarbiaujant visoms demokratine tvarka išrinktame Steigiamajame Seime atstovautoms valstybės politinėms jėgoms Konstitucija buvo krikščionių demokratų, valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų derybų ir susitarimų objektas, kompromiso, teisiškai rodančio to meto visuomenės daugumos interesų pusiausvyrą, teisinis aktas.

LITERATŪRA

1. **Steigiamojo** Seimo darbai. 5 pos. 1920 05 21.
2. **Tautos** Pažangos partija. Istorijos bruožai: 1916–1924 metai / Pagal J. Jakštą. – Vilnius, 1995.
3. **Sm[etona] A.** Konstitucijos belaukiant // Tėvynės balsas. 1922. Nr. 96.
4. **Sm[etona] A.** Parlamentarizmas ir konstitucionalizmas // Tėvynės balsas. 1922. Nr. 51.
5. **Voldemaras A.** Konstitucijos projektas // Tėvynės balsas. 1922. Nr. 7.
6. **[Krupavičius M.] Keršys M.** Naujai valdžiai susidarius // Laisvė. 1920. Nr. 121.
7. **Tautos** pažangos dienynas. Tautos pažangos sąlygos dalyvavimo Ministrų kabinete, Ministrui Pirmininkui Dr. Griniui pasiūlijus // Tauta. 1920. Nr. 26.
8. **Dėl Ministro** pirmininko deklaracijos // Lietuva. 1920. Nr. 132.
9. **Daugirdaitė–Sruogienė V.** Lietuvos Steigiamasis Seimas. – New York, 1975.
10. **Rėmeris M.** Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. – Vilnius, 1990.
11. **Iš dviejų** frakcijų St. Seime istorijos // Laisvė. 1922. Nr. 31.
12. **Sleževičius M.** Konstitucija ir mūsų reakcija // Lietuvos žinios. 1922. Nr. 111.
13. **LVS** ir SLDP kuopų atstovų 1921 10 08–12 suvažiavimo protokolas // MAB RS, f. 199, saug. vien. 24.
14. **Steigiamojo** Seimo darbai. 176 pos. 1922 02 24.
15. **Lietuvos** valstybės konstitucijos projektas, Komisijos pristatytas Steigiamojo Seimo prezidiumui // LCVA, f. 1557, ap. 1, b. 169.
16. **Steigiamojo** Seimo Konstitucijos komisijos raštas Steigiamojo Seimo Prezidiumui // LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1351.
17. **Lietuvos** valstiečių liaudininkų partijos programa ir statutas. – Kaunas, 1923.
18. **Lietuvių** krikščionių demokratų partijos programa ir statutas [be v. ir m.].
19. **Lietuvos** Valstybės Konstitucijos projektas // Lietuva. 1922. Nr. 4, 5.

20. **LVS** ir **SLDP** frakcijų bloko 1922 02 23 pos. protokolas // MAB RS, f. 199, saug. vien. 109.
21. **LVS** ir **SLDP** frakcijų bloko 1922 03 09 pos. protokolas // MAB RS, f. 199, saug. vien. 109.
22. **Iš dviejų** frakcijų St. Seime istorijos // Laisvė. 1922. Nr. 32.
23. **Krikščionių** demokratų pareiškimas // Lietuva. 1922. Nr. 15.
24. **Steigiamojo** Seimo darbai. 198 pos. 1922 04 28.
25. **Steigiamojo** Seimo darbai. 185 pos. 1922 03 22.
26. **Steigiamojo** Seimo darbai. 224 pos. 1922 07 14.
27. **Steigiamojo** Seimo darbai. 228 pos. 1922 07 21.
28. **LVS** ir **SLDP** frakcijų bloko 1922 04 27 pos. protokolas // MAB RS, f. 199, saug. vien. 109.
29. **LVS** ir **SLDP** frakcijų bloko 1922 05 02 pos. protokolas // MAB RS, f. 199, saug. vien. 109.
30. **LVS** ir **SLDP** frakcijų bloko 1922 07 13 pos. protokolas // MAB RS, f. 199, saug. vien. 109.
31. **Steigiamojo** Seimo darbai. 234 pos. 1922 08 01.
32. **Dokumentas** be pavadinimo ir datos // LCVA, f. 1557, ap. 1, b. 169.
33. **Doc. A. Tumėno** valstybinės teisės paskaitų konspektas (1927) // LCVA, f. 1557, ap. 1, b. 71.
34. **Pasikalbėjimas** su buv. Respublikos Prezidentu, Seimo pirmininku p. Aleksandru Stulginskiu // Rytas. 1927. Nr. 88.
35. **Ministrų** kabineto 1927 01 19 pos. protokolas // LCVA, f. 923, ap. 1, b. 524.
36. **Leonas P.** Mano atsiminimai ir pergyvenimai. VII // MAB RS, f. 117, saug. vien. 1080.
37. **Jakštas J.** Nepriklausomos Lietuvos istorija. – Chicago, 1992.

The Coalition of Central Parties within the Constituent Assembly and the Constitution of Lithuania of 1922

Prof. Habil. Dr. Mindaugas Maksimaitis

Law University of Lithuania

Keywords: *Constituent Assembly, coalition of parties, Constitution of 1922.*

SUMMARY

The article analyses the importance of the Coalition of central parties, which was active during the period of drafting the Constitution of 1922, and its influence to the content of the Constitution. This Coalition integrated the two top political powers of the Constituent assembly – the Christian Democrats representing the central right position, and the Peasants Populists representing the central left position.

Attitude of the Coalition partners towards the fundamental constitutional principles did not differ substantially. The Christian Democrats who dominated in the Constituent assembly spoke for the parliamentary democracy along with the President of the Republic and the Cabinet of ministers accountable to Seimas. Although the Peasants Populists supported the principal provisions of the left powers striving to make Seimas the sole authority, replacing Government with appropriate parliamentary commissions, and establishing the position of Chairman of Seimas instead of President, they did not object to going into compromise with the Christian democrats. The both sides could not, however, agree on the attitude towards certain fundamental values, i.e. the attitude towards the cross-relationship between the church and the state, and towards the questions concerning education and religion. Constitutional freedom of conscience was a particularly important and sore topic, that the programs of the Christians democrats and of all the left positions suggested to deal with in different ways.

Concerned with retaining the coalition for as long as possible, the Christian democrats made some concessions to the partners during the period of drafting the Constitution. The bill of the future permanent Constitution submitted by the Constitutional Commission to the plenum of the

Constituent assembly distinctly reflected the requirements of the left powers. The Christian democrats attempted to postpone the implementation of their ideas and the main battle concerning the implementation of their program provisions to the very end of the project consideration. Only before the enactment of the bill, while the Constituent assembly was finishing its work, the Christian democrats decided to sacrifice the Coalition and used their sole power to adjust the constitutional provisions accordingly, especially with respect to the issues concerning their fundamental values. These adjustments to the draft of the Constitution set off the former partners, and as a result only the Christian democrats voted for the enactment of the Constitution.

The enactment of the Constitution only by the votes of the Christians did not reflect the real attitude towards the Constitution of the fractions within the Constituent Assembly. Referring to the process of preparing and considering the Constitution, the article draws a conclusion that the voting results do not allow to consider the Constitution as the document attributable solely to the Christian democrats. This Constitution was the only one constitutional document considered as permanent Constitutions of Lithuania, which was prepared in collaboration of all the political powers democratically elected to the Constituent assembly. The Constitution was the subject of negotiation and settlement of the Christian Democrats, the Peasants Populists and the Social Democrats. It was the legal act reflecting the balance of interests of the contemporary society.